УДК 81'373.46:81'255

ТЕРМІНОЗНАК ЯК ЦЕНТРАЛЬНА ОДИНИЦЯ ПАРАЛЕЛЬНОГО КОРПУСУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Світлана Анатоліївна Матвєєва (м. Київ, Україна)
sam141175@gmail.com

канд. філол. наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Статтю присвячено розробці корпусного підходу до аналізу та перекладу юридичного термінознака. Об'єктом дослідження є термінознак юридичного дискурсу як семантичний феномен, предметом – специфіка перекладу юридичного терміна з використанням корпусного підходу.

Джерелом матеріалу дослідження є укладений автором статті паралельний англо-український корпус юридичних текстів із рішень Європейського суду англійською мовою та їхніх перекладів українською мовою обсягом близько 275 000 слів (англійська складова). Для перевірки продуктивності застосування корпусного підходу до перекладу термінознака в статті аналізується юридичний термін “a perpetrator”, що входить до когнітивної моделі ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС – АГЕНТ / СУБ'ЄКТ ДІЇ, та варіанти його перекладу українською мовою.

Проведений у статті аналіз термінознака за словниками різних типів та порівняння цих даних із матеріалами корпусу паралельних фахових (юридичних) текстів демонструє відсутність у словниках певних варіантів перекладу терміна, що аналізується. Перспективним є подальше вивчення можливостей залучення корпусів паралельних текстів фахових метамов в якості джерел для уточнення та обрання найбільш точних варіантів перекладу термінів, поповнення термінологічних та перекладацьких словників, розроблення тезаурусів окремих предметних галузей.

*Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]
© Матвєєва С. А. [Матвеева С. А.], sam141175@gmail.com*

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

Ключові слова: юридичний термін, паралельний корпус, переклад, фрейм, сема.

TERM AS A KEY UNIT OF LEGAL PARALLEL CORPUS: TRANSLATION ASPECT

Svitlana A. Matvieieva (Kyiv, Ukraine)
sam141175@gmail.com

Ph.D., Associate Professor
National Pedagogical Dragomanov University

The article deals with the development of a corpus approach to the analysis and translation of law terminology. The object of the study is terminology of legal discourse as a semantic phenomenon, the subject is the specifics of the translation of a legal term using the corpus approach.

The source of the research material is a parallel English-Ukrainian corpus of legal texts compiled by the author of the article from the decisions of the European Court in English and their translations into Ukrainian with a volume of about 275,000 words (English component). To test the productivity of applying the corpus approach to the translation of a term, the article analyzes the legal term “a perpetrator”, which is a part of the cognitive model LEGAL PROCESS – AGENT / SUBJECT OF ACTION, and its translation into Ukrainian.

The analysis of the term in the dictionaries of various types and the comparison of these data with the materials of the corpus of parallel professional (legal) texts carried out in the article demonstrate the absence of certain translation variants for the term being analyzed in the dictionaries. It is important to study the possibilities of corpora of parallel texts of professional metalanguages as sources for clarifying and choosing the most accurate variants for translating terms, enriching terminological and translation dictionaries and developing thesauri of various subject areas.

Key words: law term, parallel corpus, translation, frame, seme.

ТЕРМИНОЗНАК КАК ЦЕНТРАЛЬНАЯ ЕДИНИЦА ПАРАЛЛЕЛЬНОГО КОРПУСА ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ: ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Светлана Анатольевна Матвеева (г. Киев, Украина)
sam141175@gmail.com

канд. филол. наук, доцент
Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова

Статья посвящена разработке корпусного подхода к анализу и переводу юридического терминознака. Объектом исследования является терминознак юридического дискурса как семантический феномен, предметом – специфика перевода юридического термина с использованием корпусного подхода.

Источником материала исследования является составленный автором статьи параллельный англо-украинский корпус юридических текстов из решений Европейского суда на английском языке и их переводов на украинский язык объемом около 275 000 слов (английская составляющая). Для проверки продуктивности применения корпусного подхода к переводу терминознака в статье анализируется юридический термин “a perpetrator”, входящий в когнитивную модель ЮРИДИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС – АГЕНТ / СУБЪЕКТ действия, и варианты его перевода на украинский язык.

Проведенный в статье анализ терминознака по словарям различных типов и сравнение этих данных с материалами корпуса параллельных профессиональных (юридических) текстов демонстрирует отсутствие в словарях определенных вариантов перевода анализируемого термина. Перспективным является дальнейшее изучение возможностей привлечения корпусов параллельных текстов профессиональных метаязыков в качестве источников для уточнения и выбора наиболее точных вариантов перевода терминов, пополнения терминологических и переводческих словарей, разработки тезаурусов отдельных предметных областей.

***Ключевые слова:** юридический термин, параллельный корпус, перевод, фрейм, сема.*

Вступ. Професійна метамова характеризується наявністю термінів та термінологічних конструкцій, що відтворюються в мовленні та належать до концептуального простору метамови конкретної наукової галузі. Такий

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Матвеева С. А. [Матвеева С. А.], sam141175@gmail.com

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

простір означений набором концептів, що дозволяє безпомилково класифікувати приналежність мовного твору до сфери певної професійної комунікації. Так, для метамови юриспруденції одним із визначальних типів концептуально-фреймових одиниць є назви правничих професій та найменування осіб за функціями та характеристиками в юридичних процесах, які розглядаються нами в текстах рішень суду.

Протягом останніх років значного розвитку отримав такий напрям перекладознавства, як галузевий, або фаховий, основним завданням якого є точна передача інформації. Дослідженню специфіки галузевого перекладу присвячені роботи таких лінгвістів, як В. І. Карабан, Д. С. Касяненко, Т. Р. Кияк, Л. М. Черноватий, О. А. Шаблій та інші. Сьогодні науковці-теоретики (Т. В. Бобкова, Ю. І. Дем'янчук та інші) й перекладачі-практики впроваджують інструменти поєднання термінознавства з перекладознавством, яке забезпечується, в тому числі, і використанням корпусів галузевих паралельних текстів для одночасного застосування структурного, семантичного, дистрибутивного, контекстуального, частотного аналізу з метою підвищення якості перекладу професійних текстів.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є термінознак юридичного дискурсу як семантичний феномен, предметом – специфіка перекладу юридичного терміна з використанням корпусного підходу.

Метою дослідження є розробка корпусного підходу до аналізу та перекладу юридичного термінознаку. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- 1) уточнити зміст поняття *термін* у вітчизняному мовознавстві;
- 2) дослідити лексико-семантичні особливості терміна, що аналізується, в мові оригіналу (англійській) і мові перекладу (українській);
- 3) зіставити та проаналізувати дані лексикографічних джерел і корпусу паралельних текстів щодо змісту та варіантів перекладу досліджуваної термінологічної одиниці.

Актуальність такого дослідження пов'язана, перш за все, з розробкою нового – корпусного – підходу до аналізу термінологічних одиниць і специфіки їх відтворення мовою перекладу та відсутністю комплексних досліджень заявлених проблем у вітчизняному мовознавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Протягом історії розвитку термінознавства лінгвістами неодноразово робилися спроби сформулювати універсальне визначення поняття *термін*, що, вочевидь, не знайшло свого рішення через багатогранність цього феномена. Так, більшість із визначень, що містяться в словниках лінгвістичних термінів, трактують цю одиницю через функції, що вона виконує: “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття з певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо” [Ганич 1985, с. 306], “слова або словосполучення, що служать найменуванням спеціальних понять якої-небудь галузі знання – науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо” [Струганець 2000, с. 69], “слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання – науки, техніки, мистецтва, політики” [Єрмоленко 2001, с. 183], “слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо” [Русанівський 2004, с. 682], “слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності” [Селіванова 2004, с. 682]. Однак багато з функцій, про які зазначають прихильники цього напрямку, притаманні і нетермінологічним одиницям мови. В останніх дослідженнях спостерігається зсув дослідницького акценту в бік когнітивно-семіотичної складової термінознаку: “термін – це універсальна семіотична системна різноструктурна з лінгвістичного погляду одиниця (слово, словосполучення), семантика якої корелюється з науковим поняттям” [Шевченко 2014, с. 178]. Саме ментально-семіотичні і когнітивно-фреймові аспекти вивчення термінознаку сприяють розумінню його як інструменту категоризації й концептуалізації дійсності.

Одним із ефективних і продуктивних інструментів роботи з термінологічною одиницею і цілим спеціальним текстом є корпус текстів. Аналіз і уточнення значень сталих терміноодиниць через автоматичне вилучення семантичної інформації, автоматична ідентифікація й класифікація нової спеціальної лексики, автоматична комплексна обробка фахових текстів, машинний переклад професійних текстів – такі та подібні завдання можуть бути виконані із залученням корпусів професійних текстів.

Джерелом матеріалу нашого дослідження є укладений нами паралельний англо-український корпус юридичних текстів із рішень Європейського суду

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© *Матвеева С. А. [Matveeva S. A.], sam141175@gmail.com*

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

англійською мовою, що містяться на офіційному сайті “European Court of Human Rights” [European], та їхніх перекладів українською мовою, що представлені на сайті “Практика ЄСПЛ. Український аспект” [Практика]. Обсяг цього дослідницького корпусу – близько 275 000 слів (англійська складова). Корпус містить сучасні тексти з актуальною спеціальною лексикою та фахові переклади цих текстів.

Для перевірки продуктивності застосування корпусного підходу до перекладу термінознаку аналізу піддається термін *a perpetrator*.

Термін *a perpetrator* входить до когнітивної моделі ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС – АГЕНТ / СУБ’ЄКТ ДІЇ, що формується в юридичному дискурсі, функціонує в когнітивному контексті юриспруденції та складається з фреймів – назв осіб-учасників юридичних процесів.

Словник “Roget’s 21st Century Thesaurus” містить наступне визначення цього терміна: “*a person who perpetrates, or commits, an illegal, criminal, or evil act*” [Roget 2013] (особа, яка вчиняє незаконне, злочинне чи зле діяння – переклад наш). Це визначення дозволяє нам виділити наступні слоти аналізованого фрейму: *особа, вчиняти діяння, незаконне діяння, злочинне діяння, зле діяння*.

Фахові юридичні англо-українські словники містять наступні варіанти перекладу одиниці *a perpetrator*: “*злочинець; порушник (прав тощо); порушник кримінального закону*” [Карабан 2004, с. 742]; “*порушник кримінального закону; злочинець*” [Муравйов 2010, с. 365; Голубовська 2012, с. 311].

Залучення корпусу паралельних юридичних текстів дозволяє провести аналіз частотності вживання варіантів перекладу одиниці *a perpetrator*, яку в досліджуваних текстах використано 52 рази:

- 1) *винний* – 17 вживань – 32,7 %;
- 2) *злочинець* – 11 вживань – 21,2 %;
- 3) *особа, яка вчинила злочин* – 5 вживань – 9,6 %;
- 4) *правопорушник* – 4 вживання – 7,7 %;
- 5) *виконавець злочину* – 3 вживання – 5,8 %;
- 6) *винна особа* – 2 вживання – 3,8 %;
- 7) *винуватець* – 2 вживання – 3,8 %;
- 8) *кривдник* – 2 вживання – 3,8 %;
- 9) *порушник* – 2 вживання – 3,8 %;
- 10) *займенник він* – 2 вживання – 3,8 %;
- 11) *виконавець правопорушення* – 1 вживання – 2 %;

12) опущення в перекладі – 1 випадок – 2 %.

Тлумачний словник української мови наводить наступні визначення одиниць, які використані перекладачами при відтворенні одиниці *a perpetrator* українською мовою та містяться в текстах паралельного корпусу, що досліджується:

винний – “той, хто скоїв злочин, провинився у чому-небудь; винуватець” [Бусел 2005, с. 143];

злочинець – “особа, що вчинила злочин” [Бусел 2005, с. 464];

особа, яка вчинила злочин (= *особа* + *учиняти* + *злочин*) – “окрема людина, індивід” [Бусел 2005, с. 861] + “робити, здійснювати що-небудь” [Бусел 2005, с. 1523] + “суспільно небезпечна дія (чи бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям” [Бусел 2005, с. 464];

правопорушник – “особа, що порушує норми поведінки, встановлені законами чи іншими нормативними актами” [Бусел 2005, с. 1102];

виконавець злочину (+ *виконавець* + *злочин*) – “той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь” [Бусел 2005, с. 137] + “суспільно небезпечна дія (чи бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям” [Бусел 2005, с. 464];

винна особа (= *винний* + *особа*) – “той, хто скоїв злочин, провинився у чому-небудь; винуватець” [Бусел 2005, с. 143] + “окрема людина, індивід” [Бусел 2005, с. 861];

винуватець – “той, хто вчинив що-небудь погане, скоїв злочин, провинився у чомусь” [Бусел 2005, с. 143];

кривдник – “той, хто робить комусь кривду” [Бусел 2005, с. 585] (*кривда* – “несправедливий учинок щодо кого-, чого-небудь, несправедливе ставлення до когось, чогось; несправедливість” [Бусел 2005, с. 585]);

порушник – “той, хто порушує закони, розпорядження влади або правила, розпорядок чого-небудь и т.ін.” [Бусел 2005, с. 1074];

виконавець правопорушення (= *виконавець* + *правопорушення*) – “той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь” [Бусел 2005, с. 137] + “порушення норм поведінки, встановлених законами чи іншими нормативними актами” [Бусел 2005, с. 1102].

Із всіх одиниць перекладу тільки іменник *правопорушник* має стилістичну позначку *юр.*; у решті випадків “спеціально-термінологічні слова

наводяться без стилістичного позначення. Сфери їхнього вживання, цебто належність до певної царини науки, техніки, мистецтва тощо, розкривається у тлумаченні цих слів; лише відсутність такого розкриття у тлумаченні передбачає використання відповідного галузевого позначення” [Бусел 2005, с. V]. Тобто перед перекладачем стоїть завдання не тільки обрання вірного варіанту перекладу, але й ідентифікації обраної одиниці за приналежністю до термінологічного складу певної наукової галузі.

Таблиця 1 містить порівняння семного складу застосованих лексичних одиниць, що демонструє варіативність термінології юриспруденції в українській мові та наявність більшої кількості можливих варіантів перекладу термінознаку *a perpetrator*, які можуть бути включені до двомовних фахових юридичних словників.

Таблиця 1.

Семантично наближені вузли фреймів

<i>a perpetrator</i> семі переклад	person	perpetrates, commits	illegal act	criminal act	evil act
винний	той	скоїти		злочин	
злочинець	особа	вчинити		злочин	
особа, яка вчинила злочин	людина; індивід	робити; здійснювати; заподіяти		суспільно небезпечна дія	зло
правопорушник	особа	порушити	закони; норматив- ні акти		
виконавець злочину	той	виконувати; здійснювати; заподіювати		суспільно небезпечна дія	зло
винна особа	той; людина; індивід	скоювати		злочин	
винуватець	той	вчиняти; скоювати		злочин	поганий
кривдник	той	робити			кривда
порушник	той	порушувати	закони; правила		
виконавець правопорушення	той	виконувати; здійснювати	порушення норм поведінки; закони; норматив- ні акти		

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Matvieieva S. A. [Matviejeva S. A.], sam141175@gmail.com

Term as a Key Unit of Legal Parallel Corpus: Translation Aspect [Terminoznak jak central'na odynycja paralel'nogo korpusu jurydychnyh tekstiv: perekladac'kyj aspekt] (in Ukrainian)

Наведені дефініції демонструють наявність термінологічних елементів у 9 одиниць перекладу і відсутність таких елементів в одному випадку – в одиниці *кривдник*. Отже, очевидно, що при перекладі терміна не тільки відтворюється об'єктивна складова його семантики, але, так само, як і при перекладі будь-якої іншої лексичної одиниці, з'являються відбитки індивідуального уявлення перекладача про зміст терміна, яке реалізується в актуалізації певних вузлів фрейму при сприйнятті терміна мовою оригіналу й обранні для нього варіанту в мові перекладу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз термінознака за словниками різних типів та співвіднесення цих даних із матеріалами корпусу паралельних фахових (юридичних) текстів продемонстрував відсутність у словниках певних варіантів перекладу терміна, що аналізується. Перспективою подальшого дослідження убачається залучення корпусів паралельних текстів фахових метамов в якості джерел для уточнення та обрання найбільш точних варіантів перекладу термінів, поповнення термінологічних та перекладацьких словників, розроблення тезаурусів окремих предметних галузей.

Література:

1. Бусел, Т. В., уклад. *Великий тлумачний словник української мови* (Київ, Ірпінь, ВТФ “Перун”, 2005), 1728.
2. Ганич, Д. І., Олійник, І. С. *Словник лінгвістичних термінів* (Київ, Вища школа, 1985), 360.
3. Голубовська, І. О. та ін. *Багатомовний юридичний словник-довідник* (Київ, Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012), 543.
4. Ермоленко, С. Я., Бибик, С. П., Тодор, О. Г. *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів* (Київ, Либідь, 2001), 222.
5. Муравйов, В. І., ред. *Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права* (Київ, Арії, 2010), 608.
6. Карабан, В. І. *Англійсько-український юридичний словник* (Вінниця, Нова книга, 2004), 1085.
7. Русанівський, В. М., ред. *Українська мова: енциклопедія* (Київ, Українська енциклопедія, 2004), 824.
8. Селіванова, О. О. *Лінгвістична енциклопедія* (Полтава, Довкілля-К, 2011), 844.

Актуальні проблеми мовознавства [Актуальные проблемы языкознания]

© Матвеева С. А. [Матвеева С. А.], sam141175@gmail.com

Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект [Терминознак как центральная единица параллельного корпуса юридических текстов: переводческий аспект] (Українською / На укр. яз)

9. Струганець, Л. В. *Культура мови. Словник термінів* (Тернопіль, Навчальна книга – Богдан, 2000), 88.
10. Шевченко, Л. І., Дергач, Д. В., Сизонов, Д. Ю. *Медіалінгвістика: словник термінів і понять* (Київ, ВПЦ “Київський університет”, 2014), 380.
11. *Roget's 21st Century Thesaurus*, Philip Lief Group, 2013, <https://www.thesaurus.com>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. *Практика ЄСПЛ. Український аспект*, <https://www.echr.com.ua>.
13. *European Court of Human Rights*, <https://www.echr.coe.int>.

References:

1. Busel, T. V., comp. «Velykyj tlumachnyj slovnyk ukrajins'koji movy [Great explanatory dictionary of the Ukrainian language].» (Kyjiv, Irpin', Perun, 2005), 1728 (In Ukr.).
2. Ganych, D. I., Olijnyk, I. S. «Slovnyk lingvistychnyh terminiv [Glossary of linguistic terms].» (Kyjiv, Vyshha shkola, 1985), 360 (In Ukr.).
3. Golubovs'ka, I. O. «Bagatomovnyj yurydychnyj slovnyk-dovidnyk [Multilingual Law Dictionary].» (Kyjiv, Kyjivs'kyj universytet, 2012), 543 (In Eng + Ukr.).
4. Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., Todor, O. G. «Ukrajins'ka mova. Korotkyj tlumachnyj slovnyk lingvistychnyh terminiv [Ukrainian language. A short explanatory dictionary of linguistic terms].» (Kyjiv, Lybid', 2001), 222 (In Ukr.).
5. Muravjov, V. I., ed. «Anglo-ukrajins'kyj slovnyk mizhnarodnogo, porivnjal'nogo i yevropejs'kogo prava [English-Ukrainian Dictionary of International, Comparative and European Law].» (Kyjiv, Arj, 2010), 608 (In Eng + Ukr.).
6. Karaban, V. I. «Anglo-ukrajins'kyj yurydychnyj slovnyk [English-Ukrainian Law Dictionary].» (Vinnycja, Nova knyha, 2004), 1085 (In Eng + Ukr.).
7. Rusanivskyj, V. M., ed. «Ukrajins'ka mova: encyklopedija [Ukrainian language: encyclopedia].» (Kyjiv, Ukrajins'ka encyklopedija, 2004), 824 (In Ukr.).
8. Selivanova, O. O. «Lingvistychna encyklopedija [Linguistic Encyclopedia].» (Poltava, Dovkillja-K, 2011), 844 (In Ukr.).
9. Struganec', L. V. «Kultura movy. Slovnyk terminiv [Language culture. Glossary of Terms].» (Ternopil', Navchal'na knyha – Bogdan, 2000), 88 (In Ukr.).
10. Shevchenko, L. I., Dergach, D. V., Syzonov, D. Yu. «Medialingvistyka: slovnyk terminiv i ponjat' [Medialinguistics: Glossary of Terms and Concepts].» (Kyjiv, Kyjivs'kyj universytet, 2014), 380 (In Ukr.).
11. *Roget's 21st Century Thesaurus*, Philip Lief Group, 2013, <https://www.thesaurus.com> (In Eng.).
12. *ECHR Cases Opinions Matter. Ukrainian Aspect*, <https://www.echr.com.ua> (In Ukr.).
13. *European Court of Human Rights*, <https://www.echr.coe.int> (In Eng.).

Actual Problems of Linguistics [Aktual'ni problemy movoznavstva]

© Matviejeva S. A. [Matviejeva S. A.], sam141175@gmail.com

Term as a Key Unit of Legal Parallel Corpus: Translation Aspect [Terminoznak jak central'na odynycja paralel'nogo korpusu jurydychnyh tekstiv: perekladac'kyj aspekt] (in Ukrainian)